

УДК 94(477:498.7): 353, 351.77; 929 "18/19"

ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЕМСЬКИХ ЛІКАРІВ БЕССАРАБІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

М. Башли

кандидат історичних наук,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті описано просопографічний портрет земських лікарів, розкрито їх внесок в організацію боротьби з епідеміями, соціальними хворобами серед населення Бессарабської губернії в останній чверті ХІХ – на початку ХХ ст. У результаті аналізу було виявлено, що лікарями були не лише громадяни Російської імперії, але й іноземці. Вони представляли різні верстви суспільства – від духовенства до наукової інтелігенції, які, крім медичної діяльності, займалися науковими дослідженнями, брали участь у громадському житті краю, залишивши помітний слід в історії Бессарабії.

Ключові слова: *земства, земська медицина, санітарно-гігієнічна справа, земський лікар, доктор медицини, просопографічний портрет, Бессарабія.*

На сучасному етапі розвитку історичної науки особливого значення набувають методи колективних біографій (просопографія), які дозволяють реконструювати багатогранні аспекти життя та діяльності певних соціальних груп. У нашому випадку для просопографічного дослідження група осіб – лікарі – утворює об'єкт, привабливий у багатьох відношеннях, що відкриває додаткові можливості для узагальнень і висновків.

Проблемою вивчення історії становлення та розвитку лікувально-медичної справи Півдня України займалися такі науковці, як В. Бесалов, А. Грандо, С. Ігумнов, С. Каган, О. Корчак-Чепурківський. Серед сучасних істориків – Л. Циганенко [8; 9], Л. Товкун [11], Н. Коцур [5] та інші. Відомо, що питання просопографічного портрету бессарабських земських лікарів означеного періоду досі залишається поза увагою українських учених.

На підставі аналізу документальних матеріалів, наведених у часописах «Адрес-календар Бессарабської губернії», «Обзор Бессарабської губернії» [7], «Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания» [12] та «Материалы для истории земской медицины в Бессарабской губернии» [4], спробуємо дослідити життєвий шлях окремих земських лікарів-гігієністів.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. охорона здоров'я в південноукраїнських губерніях Російської імперії була розвинута дуже слабо. Земська реформа 1864 р. заклала правові основи земської медицини, сприяла розповсюдженню професійної та доступної медичної допомоги населенню імперії. Зусиллями саме земських лікарів, завдяки їх активній громадській позиції, принциповості, відданості улюбленій справі, було покладено початок становленню та подальшому розвитку медицини Бессарабської губернії.

Так, у 1879 р. в Ізмаїльському повіті Бессарабської губернії налічувалося 68 лікарів, 29 з яких були на службі від уряду, 27 – за запрошенням земства, 16 займалися приватною практикою. «Такий обмежений склад лікарського персоналу не міг не відбитися дуже погано на народному здоров'ї, яке в минулому році потерпало від хвороб місцевих та від занесених військами і полоненими турками», – повідомляв у своєму звіті губернатор краю [2, арк. 36]. Щодо питання про забезпечення ліками в регіоні, то в тому ж звіті зазначено, що «... по всій Бессарабії 47 аптек державних, 18 земських. У них працює 77 осіб» [2, арк. 38].

Бессарабські земські лікарі вибороли глибоку любов і повагу населення своїм

милосердям, широю відданістю професії, бажанням служити народу, працювати на його користь. Ставитися без глибокої поваги до земських лікарів неможливо, а їх значний внесок у практику охорони здоров'я є неоціненним. Лікарям і фельдшерсько-акушерському персоналу довелось працювати в складних економічних, епідемічних, організаційних і соціальних умовах. Передусім відзначимо санітарних лікарів.

КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ Овксентій Васильович (1857-1947) очолив у регіоні боротьбу з епідеміями тифу, дифтерії, холери, увів планомірні форми боротьби з інфекціями, обов'язкове щеплення від віспи.

Від 1891 р. О. Корчак-Чепурківський завідував губернським санітарним бюро Бессарабського земства – центральним виконавчим органом з усіх лікарсько-санітарних справ. За його ініціативою були створені Губернський комітет і санітарна виконавча комісія Кишинева та Кишинівського повіту для боротьби з холерою. О. Корчак-Чепурківський брав у їх роботі найактивнішу участь. Зокрема, він склав загальний план заходів боротьби з холерою; перелік дезінфікаційних засобів, які рекомендуються при холері; інструкцію дільничним санітарним опікунам та їх помічникам, а також «Загальну інструкцію особам тимчасового санітарного загону», в якій були описані обов'язки завідувача санітарного загону, а також історичні дані щодо поширення холерних епідемій у Росії взагалі та в Бессарабії зокрема.

У 1893 р. лікар опублікував першу наукову працю «Матеріали для вивчення земської медицини в Бессарабській губернії», у якій виклав систему медичної звітності та санітарної статистики [1, с. 12]. Починаючи з березня 1892 р., звітні матеріали щодо санітарного стану губернії почали друкуватися у першій губернській щомісячній лікарській хроніці під назвою «Врачебная хроника Бессарабской губернии». Пізніше О. Корчак-Чепурківський захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медицини (1898 р.). З метою запобігання інфекційним хворобам для мешканців губернії він видав брошури «Настанови про те, як уберегти себе від холери і як допомогти хворим на неї» [6, с. 81].

О. Корчак-Чепурківський організував два губернські з'їзди лікарів (VII-й – у 1893 р. і VIII-й – у 1897 р.). У зв'язку з украй незадовільним санітарним станом населених пунктів Бессарабської губернії на VII з'їзді лікарів були затверджені обов'язкові санітарні постанови. В них зазначався порядок санітарного утримання вулиць, тротуарів, майданів; прибирання подвір'їв, облаштування та чистка смітників і туалетів; облаштування та порядок утримання місць для забиття скоту; санітарні заходи для приміщень із продажу харчових продуктів і напоїв, а також вимоги до якості товару; заходи запобігання проти псування питної води; заходи попередження та припинення поширення інфекційних і місцевих хвороб, а також захворювань домашніх тварин. Завдяки таким заходам розпочався розквіт практичної санітарії в Бессарабській губернії.

За ініціативи лікаря в Кишиневі у 1892 р. відкрито першу міську інфекційну лікарню на 25 місць, де велось безкоштовне лікування дітей, створено будинок для душевнохворих, збільшено кількість місць у пологовому притулку Кишинева. 1 жовтня 1897 р. Овксентій Васильович залишив свою посаду завідувача санітарного бюро [11, с. 150].

ДОРОШЕВСЬКИЙ Микола Антонович (1857-1911) – лікар-дерматовенеролог, який після закінчення фізико-математичного факультету Новоросійського університету продовжив освіту у Військово-медичній академії в Санкт-Петербурзі. У 1888 р. був призначений ординатором відділення Кишинівської губернської земської лікарні, де організував бактеріологічний кабінет. Кабінет став улюбленим місцем зустрічі всіх лікарів для обміну думками, новинами в науці, місцевих суперечок, зародження нових планів та проектів щодо медичної справи як у лікарні, так і в губернії. Під завідуванням Миколи Антоновича знаходилася також дезінфекційна камера [12].

За його ініціативи створено раду лікарів губернської земської лікарні. Повноваження ради були досить широкими. Виписка медикаментів, книг, інструментів, навіть білизни,

звільнення та призначення лікарів або середнього медичного персоналу, складання та обговорення річних кошторисів до земського зібрання – все це входило до її компетенції. М. Дорошевський не обмежився лише професійними обов'язками: домігся поліпшення харчування хворих; влаштував читання.

Влітку 1892 р. губернським санітарним лікарем О. Корчак-Чепурківським при губернській лікарні було організовано курси для медичних працівників і всіх осіб, які бажали взяти участь у боротьбі з холерою. Серед лікарів, які взяли участь у цих курсах, найбільш вагому роль відіграв знову ж таки М. Дорошевський.

Під час ліквідації епідемії холери він очолював загони у Бендерському і Хотинському повітах. Уперше описав особливості поширення венеричних хвороб у Кишиневі. Поряд зі своєю службою у губернській земській лікарні він займався й приватною практикою. До нього приїжджали хворі з усіх повітів губернії.

З моменту переїзду до Кишинева Микола Антонович став душею всіх просвітницьких заходів у місті: народних читань, безкоштовних бібліотек, читалень, пересувного шкільного музею, професійних шкіл, товариств взаємодопомоги. Улюбленим дітищем М. Дорошевського стала фельдшерсько-акушерська школа, де він викладав кілька дисциплін. При школі функціонувала педагогічна рада, яка опікувалася потребами шкільного та позаурочного життя вихованок. За пропозицією М. Дорошевського кожен з учителів на початку року надавав на розгляд ради програму своїх занять. За його підтримки щорічно у фельдшерській школі влаштовувалися літературно-музичні вечори, які вносили яскраві фарби в сірий, повний важкої праці, побут учениць.

М. Дорошевський – співзасновник Бессарабського товариства природодослідників і любителів природознавства (1904), член Бессарабського медичного товариства лікарів. Брав участь у створенні Кишинівської чоловічої недільної школи (1891), Кишинівської безкоштовної народної бібліотеки-читальні (1896-1909), літніх дитячих колоній для учнів міських училищ (1896-1905) та ін.

ЧОРБА Фома Феодосійович (1864-1936) – бессарабський лікар, організатор охорони здоров'я і громадський діяч, який після закінчення Кишинівської чоловічої гімназії продовжив навчання на медичному факультеті Київського університету. Після закінчення вишу з дипломом I ступеня Ф. Чорба повернувся до Кишинева і зайнявся улюбленою справою. Під час епідемії холери він очолив боротьбу з інфекцією на посаді міського санітарного лікаря (1893-1896 рр.). У 1893 р. Ф. Чорба закупив у Варшаві дві дезінфекційні камери, оточив місто карантинними та наглядовими постами, провів ряд законоположень з питань боротьби з епідеміями інфекційних хвороб, відкрив при губернській земській лікарні віспаний телятник. У Бессарабії з'явився засіб для вакцинації проти віспи.

Завдяки зусиллям Фоми Феодосійовича і за його проектом спільно з М. Чекеруль-Кушем у 1900 р. на околиці Кишинева відкрилася інфекційна лікарня, де він пропрацював головним лікарем до 1932 року. У 1893-1903 рр. був ординатором психіатричного відділення губернської земської лікарні.

Після початку російсько-японської війни за рішенням членів місцевого відділення Червоного Хреста Чорба очолив Бессарабський військовий госпіталь, який відправився на Далекий Схід, де пропрацював півтора року [1]. Разом з головним лікарем на Далекий Схід вирушили ще три лікарі – Врубелівська, Червенводалі, Беседовський та 12 сестер милосердя.

Бессарабський госпіталь дислокувався в Нікольськ-Уссурійську, і завдяки залізній дисципліні, яку встановив Ф. Чорба, стаціонар вважався зразковим.

Фома Чорба ввів у Бессарабії обов'язкове щеплення населення від віспи й сіркотерапію проти дифтерії. Лікар Ф. Чорба є автором низки праць про санітарний стан Кишинева, діяльність керованої ним інфекційної лікарні та психіатричного відділення земської губернської лікарні.

КОЦОВСЬКИЙ Анатолій Дмитрович (1864-1937) – корінний бессарабець, спадковий дворянин, лікар. У 1884-1888 рр. навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Не задовольнившись одним дипломом, продовжив навчання на медичному факультеті Харківського університету (1881-1891 рр.).

А. Коцовський під керівництвом завідувача кафедри патологічної анатомії Петербурзької військово-медичної академії професора К. Виноградова написав дисертацію, присвячену дослідженню змін, що відбуваються в периферичній нервовій системі при отруєннях.

У лютому 1898 р. доктор А. Коцовський перейшов на службу позаштатним ординатором Кишинівської губернської земської лікарні з правами державної служби, але вже у червні 1898 року він був призначений директором Костюженської лікарні для душевнохворих Бессарабського земства, яка перебувала в приміському селищі Кишинева Костюжени (нині психіатрична клінічна лікарня в місті Коду, що входив до складу муніципалітету Кишинів). Заклад був побудований за останнім словом науки і техніки: свій артезіанський колодязь, біологічна очистка води, гідро- та електротерапія тощо. За допомогою благодійних внесків місцевих аристократів на роботу до лікарні запрошували кращих психіатрів. У 1908 р. Костюженську лікарню було визнано найкращим психіатричним закладом Російської імперії, а кількість її пацієнтів зросла до 700 осіб. Цікаво, що саме в Костюженській лікарні вперше на півдні імперії було випробувано та схвалено проект сімейного патронажу, який до 1909 р. став найбільшим у державі. Сутність цього експерименту полягала в тому, що частину хворих передавали на утримання до селянських родин, які за це отримували до 12 руб. на місяць. У домашній обстановці лікування та одужання проходили набагато швидше[9, с. 19-25].

Анатолій Дмитрович неодноразово отримував подяки: від Бессарабського губернського земського зібрання – «за плідну діяльність, не тільки у своїй спеціальності, але і в заощадженні земської копійки» (1906); від губернської земської управи – «за плідну і корисну для земських інтересів службу протягом 9 років» (1907) і «за многотрудну і многокорисну 10-річну діяльність його на посаді директора Костюженської лікарні для душевно хворих» (1908). Бессарабське губернське земське зібрання висловило «глибоку подяку за відмінний стан, створеного особливою працею А. Косовського, земського патронату при Костюженській лікарні, а також за правильну постановку справи цієї лікарні й особливо уважний лікарський нагляд» (1909).

У 1915 р. Косовський переїхав до Одеси. У тому ж 1916 р. став приват-доцентом Новоросійського університету. 24 липня 1922 р. А. Коцовський разом із дружиною виїхав з Одеси у відпустку. Він не наважився повернутися до Одеси, а оселився в Кишиневі, який входив тоді до складу Румунії. Лікар зайнявся приватною практикою, відкрив «Санаторій професора Коцовського для нервових хворих», у 1925-1930 рр. видавав «Бюлетень професійної спілки лікарів м. Кишинева».

МАНЬКОВСЬКИЙ Олександр Федорович (1868-1946) – гістолог, доктор медицини. Син військового лікаря. У 1877-1881 рр. Олександр Федорович навчався в Бендерській повітовій школі, яку закінчив з однією четвіркою, а починаючи з 1883 р. продовжив навчання в I Кишинівській гімназії, яку завершив у 1889 р. зі срібною медаллю. Закінчив медичний факультет Київського університету Св. Володимира у 1894 р. Ще до закінчення навчання студент-медик Олександр Федорович Маньковський брав участь у боротьбі з епідемією холери в Бессарабії – в Аккерманському (1892) і Бендерському (1893) повітах. Накопичений досвід привів його до написання першої та дуже цікавої наукової публікації «Короткий звіт про результати відрядження в Бендерський повіт».

Після закінчення університету у 1894 р. О. Маньковський служив земським лікарем Бендерського повіту, оскільки від цього повіту він отримував наукову стипендію. Маньковський брав активну участь у створенні журналу «Російський архів патології,

клінічної медицини і бактеріології». Починаючи з 1897 р., він був співробітником і секретарем цього щомісячника.

У 1900 році захистив докторську дисертацію «До мікрофізіології підшлункової залози». З 1900 р. – приват-доцент кафедри гістології Новоросійського університету. Автор праць із загальної патології та гістології.

СІЦІНСЬКИЙ Леопольд Єгорович – бессарабський дворянин, який після закінчення Кишинівської гімназії (1872 р.) вступив до Петербурзького університету на природничий факультет. З Петербурзького університету незабаром перейшов до Імператорської військово-медичної академії, яку закінчив у 1880 р. Після цього продовжив вивчати медицину в європейських вишах. З 1884 року працював ординатором і старшим лікарем (з 1901 р.) в Кишинівській міській лікарні. У 1901 році став головним лікарем цієї лікарні, а також директором школи фельдшерів і повитух.

Леопольд Єгорович, окрім лікарської практики, також брав активну участь у громадському житті краю (впродовж 12-ти років був почесним мировим суддею, виконував обов'язки предводителя дворянства та ін.). У 1904 р. він був обраний міським головою Кишинева. Відразу після оголошення царського маніфесту про початок війни з Японією Сіцинський виступив з промовою про те, що хоча Бессарабія знаходиться далеко від театру військових дій, але жителі краю як вірні сини Вітчизни готові понести посильні жертви на благо спільної справи. Міська влада виділила 10 тис. рублів на організацію в Кишиневі громади сестер милосердя. Через два роки (1906 р.) його обрали до Державної думи Російської імперії Іскликання від міста Кишинева.

КВЯТКОВСЬКА Юлія Олександрівна – лікар-офтальмолог. Наприкінці 1870-х років була слухачкою жіночих лікарських курсів в Санкт-Петербурзі, які закінчила у 1885 р. У 1893 р. бессарабський санітарний лікар О. Корчак-Чепурківський запросив Ю. Квятковську до столиці Бессарабії та запропонував очолити приватну лабораторію з виробництва вакцини проти віспи.

У 1894 р. Юлія Олександрівна відкрила в Кишиневі спочатку приватну практику з офтальмології, а в 1899 р. офтальмологічну лікарню зі стаціонаром на 10 місць. У 1899-1903 рр. Ю. Квятковською було прийнято більше 12 000 амбулаторних хворих. Справа лікарки знайшла підтримку з боку держави та місцевих філантропів, і до 1910 р. у місті побудовано нову будівлю офтальмологічної лікарні, кількість амбулаторних хворих у якій за рік дорівнювала 35 тис. осіб [10, с. 213]. Ю. Квятковська організувала притулок для сліпих, у якому вони навчалися ремеслу.

Таким чином, земські лікарі Бессарабської губернії, як і багато інших лікарів, докладали багато зусиль для розвитку системи організації та підвищення якості медичного обслуговування населення краю. Вони прагнули усунути обмеженість земської медицини, покращувати умови роботи й побуту земського медичного персоналу.

1. Врачебная хроника Бессарабской губернии. – 1892. – № 4. – С. 12-13.
2. Державний архів Одеської області, ф. 5. Управление временного Одесского генерал-губернатора (1879-1889), спр. 5. Отчеты о состоянии Херсонской и Бессарабской губерний за 1878 г. и докладные записки Бессарабского губернатора о состоянии губернии за 1879 год (08.07.1879 – 17.12.1879), 178 арк.
3. Каган С. С. Видатний санітарний діяч України – академік О. В. Корчак-Чепурківський / С. С. Каган. – К. : Здоров'я, 1965. – 78 с.
4. Корчак-Чепурковский А. В. Материалы для истории земской медицины в Бессарабской губернии. Выпуск 1. История губернской медицины / А. В. Корчак-Чепурковский. – Кишинев, 1893. – 158 с.
5. Коцур Н. І. Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття) / Н. І. Коцур. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 726 с.

6. Отчет Бессарабской губернской земской управы по общему призрению и врачебной части за время с 1 октября 1891 г. по 1 октября 1892 г. – Кишинев, 1893. – С. 68-156.

7. Обзор Бессарабской Губернии / Бессараб. губерн. стат. ком. 1876-1913. – Кишинев, 1893. – 70 с.

8. Циганенко Л. Ф. Діяльність Бессарабського земства в галузі охорони здоров'я (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. Ф. Циганенко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Історія та географія. – 2013. – Вип. 47. – С. 142-146.

9. Циганенко Л. Місце дворянства Бессарабії в розвитку лікувально-медичної справи / Л. Циганенко, М. Башли // Часопис української історії. – 2015. – Вип. 32. – С. 19-25.

10. Тарнакин В. Бессарабские истории / Историко-краеведческие журналистские расследования / В. Тарнакин, Т. Соловьева. – Кишинев : Pontos, 2011 (Ф.Е.-Р. «Тирогр.Сентрал»). – 300 с.

11. Товкун Л. Внесок видатного українського гігієніста О.В. Корчака-Чепурківського у становлення і розвиток земської санітарної медицини Молдови (1891-1897 рр.) / Л. Товкун // Переяславський літопис: збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 5. – С. 145-154.

12. Труды Бессарабского Общества естествоиспытателей и любителей естествознания за 1911-1912 гг. / под редакцией Э. Э. Миллера – Кишинев : Типография Бессарабского Губернского Правления, 1912. – 263 с.

Башлы М. Просопографический портрет земских врачей Бессарабии (конец XIX – начало XX в.).

В статье описан просопографический портрет земских врачей, раскрыт их вклад в организацию борьбы с эпидемиями, социальными болезнями среди населения Бессарабской губернии в последней четверти XIX – начале XX в. В результате анализа было выявлено, что врачами были не только граждане Российской империи, но и иностранцы. Они представляли различные слои общества – от духовенства до научной интеллигенции, которые, кроме медицинской деятельности, занимались научными исследованиями, участвовали в общественной жизни края, оставив заметный след в истории Бессарабии.

Ключевые слова: земства, земская медицина, санитарно-гигиеническое дело, земский врач, доктор медицины, просопографический портрет, Бессарабия.

Bashly M. Procopraphic portrait of the zemstvo's doctors of Bessarabia (the end of XIX – beg of XX centuries).

The article describes the procopraphic portrait of zemstvo's doctors, their contribution to the organization of struggle against epidemics, social diseases among the population of Bessarabia province in the last quarter of the XIX – beginning of XX centuries. As a result of the analysis, it was discovered that doctors were not only the citizens of the Russian Empire, but also foreigners. They represented different layers of society – from the clergy to the scientific intelligentsia, who, besides medical activities, were engaged in scientific research, participated in the social life of the region, leaving a remarkable contribution to the history of Bessarabia.

Key words: zemstvo, zemstvo's medicine, sanitation work, zemstvo's doctor, doctor of medicine, Bessarabia.